

СЛОВО ПРО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

То був час перебудови і гласності. У суспільстві ще панувала комуністична ідеологія, але її підвалини уже захиталися під натиском ідей демократизації суспільного життя. У таких умовах в Україні святкували 175-річчя від дня народження Тараса Шевченка. У Києві на урочистому вечорі в театрі опери та балету 9 березня 1989 року виступив перший секретар ЦК Компартії України Володимир Щербицький, доповідь на ювілейному вечорі в музично-драматичному театрі Ужгорода в той же день, як про це сказано в репортажі «Вклоняється Тарасові Говерла» Юлії Зейкан в «Закарпатській правді», виголосив перший секретар обкому партії Г.Й.Бандровський, а далі про те, що «слово поета єднає народи», говорили поет Василь Вовчок, угорськоюмовний прозаїк Ласло Балла, доцент кафедри російської літератури Ужгородського університету Г.І.Пономарьов... Вечір завершився літературно-музичним концертом «В сім'ї». У репортажі зазначено, що «значний духовний заряд отримали присутні від поезії «Тарас», яку прочитав автор — поет П.Скунць».

А він, мабуть, за домовленістю у письменницькій Спільні, збирався виступати із вступним словом про Великого Кобзаря. Та його виступ на тому вечорі, що проводився за розробленим кому-

ністичними ідеологами сценарієм, міг прозвучати дисонансно. Петро Миколайович прийшов додому, кинув текст виступу на стіл зі словами: «Не дали виступити».

Текст промови, з якою він хотів виступити на Шевченківському святі, зберігся в домашньому архіві — 23 машинописні сторінки з рукописними поправками, з датою написання: 5–6 березня 1989 р. Думки, з якими жив тоді поет Петро Скунць, прозвучали у вірші «Тарас», прочитаному ним на мітингу при закладанні пам'ятного знака на площі Дружби народів, де первинно передбачалося спорудити пам'ятник Т.Г.Шевченку (репортаж про це і вірш опубліковано в газеті «Молодь Закарпаття» 11 березня 1989 р.), а також у його статті «Його вистачить на віки: два питання до самого себе після Шевченківських свят на Закарпатті» («Молодь Закарпаття», 15 квітня 1989), яка дещо перегукується з текстом невіголошеної промови.

Пропоную «Науковому віснику Ужгородського університету» цей текст зі скороченнями (сторінки 1–3, 6–7, 13–14, 18, 22–23; скорочення стосуються викладу відомих фактів біографії Т.Г.Шевченка та цитації його віршів).

*Олена Скунць,
дружина поета*

Петро Скунць

ТЕКСТ ПРОМОВИ НА УРОЧИСТОМУ ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ 175-РІЧЧЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Дорогі закарпатці, дорогі наші гості!

Тепер, коли сонце над нашими горами й долами знову повернуло на весну, ми знову зібралися в нашому культурному домі, аби віддати добровільну данину пошани й любові великому синові України, що став її світочем на довгі віки, Тарасові Григоровичу Шевченкові.

Є щось символічне в тому, що його ювілей ми святкуємо відразу ж після дня 8-го Березня, який ми присвятили нашій жінці — родительниці всього прекрасного на землі, хранительниці всього людського у сповненому важких трудів і боротьби житті — жінці. Ніхто в світовій літературі не підніс так високо образ жінки-страдниці, жінки-трудівниці, як Великий Кобзар України.

Шевченко своїм життям і творчістю багато здійснив такого, що ніхто не здійснював ні до нього, ні після нього.

В глибинах народу завжди народжувалися таланти. Та найчастіше їм судилася сумна доля: або ж згинуть на корені, або ж розважати сильних і тихих світу цього, уподобившись блазням, яким хоч і дозволялося говорити правду, та лише надівши на свій мозок блазенський ковпак.

Але Тарас Шевченко був настільки могутнім, настільки вільним у своєму таланті, що, будучи з діда-прадіда кріпаком, став аристократом духу, оголивши благородну душу народу від повсякденного лахміття, в яке його рядила історія.

Шевченко, як ніхто в світі, був настільки вкоріненим у свій народ, що ні України не можна уявити без нього, ні його без України. Він з'явився на духовному обрії тоді, коли в його народу не було другого способу зберегти себе як незалежну історично-культурну цінність. Тільки давши світові саме такого і не іншого генія, народ міг себе порятувати від зникнення. Шевченко замінив собою і державність, і централизовану владу, і оборонну армію, і релігію.

Шевченко, як ніхто в світі, жив так само, як творив, і творив, як жив.

Як ніхто в світі, Шевченко й по смерті перемагав своїм талантом усі спроби відлучити його від народу: ані царським, ані сталінським сатрапам не вдалося викоренити з народу жодного рядка, який колись долинув до людей.

Шевченко, як ніхто, зазнав переслідувань і по смерті, але вже не було тої сили, тої влади, яка могла б його знищити в народній пам'яті.

Коли Карл Маркс прочитав брошуру Михайла Драгоманова «Література українська, переслідувана російським урядом», то підкреслив у ній слова: «Тарас Шевченко є сином народу в повному розумінні цього слова. Більш ніж хто інший він заслуговує на титул народного поета».

Шевченко, як ніхто інший, ані жестом, ані словом ніколи не загравав із можновладцями та їхніми приставниками. В часи, коли сама згадка про царя озивалася в людській юрбі чи то побожним, чи то перестрашеним трепетом, Шевченко смів кинути в лице самому царю-імператору відчайдушні слова зненависті й зневаги.

Як це не парадоксально, але Шевченко ще й тим народний, що ніколи не скочувався до рівня юрби, в якій розчинилися всі людські характери та обличчя. Навіть знемагаючи від безсилля, він знов і знов оголеною правдою ударяв по впокорених душах, щоб пробудити в них соціальну й національну гордість і свідомість. Він до останнього подиху вривався у летаргічний сон як свого, так і інших принижених, зацькованих народів, щоб пробудити їх до гідного людського життя. А коли не стало самого поета, його слово й далі било по деспотизму можновладців і покори пригноблених.

<...>

І от минуло 175 років від дня народження великого Кобзаря, а слава поета не тільки не пригасла, а розрослася на всі континенти, єднаючи людей навколо правди. Більше того, Шевченко багатьма моментами своєї творчості нині є сучаснішим від багатьох найсучасніших поетів. А нам, радянським людям, тепер, у перебудовні часи, Шевченко теж потрібен не тільки як історична постать, а як соратник, однодумець у боротьбі за соціальну й національну справедливість, боротьбі, яка й досі триває всупереч нашим учорашнім ілюзіям, ніби в цій справі ми все вирішили раз і назавжди. Народ наш досяг того рівня, коли йому потрібен весь (підкреслено автором. – О.С.) Шевченко, а не тільки ті його твори чи рядки, які співпадають із кон'юнктурою часу, — бо й таке бувало, що з Шевченка ми брали тільки те, що нам вигідно, що не вносить сум'яття в наші душі.

Ми знаємо, як пристосовували до себе Шевченка наші недоброзичливці, але коли не тайти гріха — пристосовували й ми його до своїх практичних потреб. Але Шевченко — надто висока постать, щоб його пристосовувати до утилітарних потреб. Він — душа народу, а душа завжди претендує на вічне, поступаючись тим, що вигідне сьогодні, але не служить завтрашньому.

І не тільки слово Шевченкове нам потрібне, а й життя його, до кінця віддане тій справі, яку поет обрав собі добровільно.

Кажемо — добровільно, а це, мабуть, не зовсім так, бо не він сам вирішував його долю, а його непримиренний бунтівний талант.

Тарас Шевченко народився кріпаком, а це означало, що вибору в нього не буде в житті, що жити йому з панської волі.

Народився він далеко від тих осередків, де вирішувалися всесвітні і державні проблеми: в селі Моринцях, що сьогодні належить до Звенигородського району Черкаської області. І виростав у такому ж убогому, занедбаному сусідньому селі Кирилівці.

<...>

Були й досі є серед нас люди, схильні дивитися на Шевченка як на мужичого поета, як на такий собі самородок, що так і зостався невідшліфованим, тому серед витончених талантів його краще не виставляти напоказ.

Прочитана наспіх Шевченкова біографія дає підстави поверховим людям так міркувати, тим більше, якщо вони подужали засвоїти тільки хрестоматійного поета, де виставлено напоказ його кріпацьке походження, невільницьку біографію та революційний пафос і майже замовчано, що поет був ще й великим мислителем свого часу, що він умів бачити не тільки те, що діється навколо нього, а й дивитися далеко вперед, ще в дальші часи, ніж ті, в яких ми живемо.

Та досить вивчити Шевченка не за шкільним курсом, не за випадковими критичними статтями, а за його творчістю, — і за нього не доведеться агітувати. Бо навряд чи знайдеться неглуха до живого слова людина, яка б не знайшла у творах Шевченка щось своє, найпотаємніше, найприхованіше в глибині душі.

Звичайно, це загадка, як міг Шевченко, проживши всього-на-всього сорок сім років, з яких ціле десятиріччя забрали тюрми й солдатчина, цілих десять зрілих найпрацездатніших років, — справді, як міг Шевченко, що до двадцяти чотирьох років був у кріпацькій неволі, отже, з 47 років 34 проживши в неволі, піднятися думкою і душею до тих висот, на які піднімалися найінтелігентніші люди того часу.

Безперечно, це загадка. Але й сам талант, тим паче геній залишається досі загадкою, і міряти життя Шевченка звичайною життєвою міркою так само безглуздо, як вимірювати безмежність світу кілометрами чи верстами.

У шкільних підручниках ми навіть соромимося писати, що в дитинстві, зоставшись сиротою, Тарасові доводилося бути навіть свинопасом. Нам це заняття видається нині таким упослідженим, що аж боїмося згадкою про нього принизити постать поета. Але що було, то було. І хоч за життя матері

Шевченко встиг підучитися грамоти в дяка, це нічого не змінило в його житті. Дарма що він тягнувся до книг — для кріпака книга була майже недосяжною розкішшю. Дарма що в душі хлопчика жили дідівські спогади про гайдамаччину — вони вже були, як красива казка. Може, в мріях Тарас і сам ставав гайдамакою, а жорстоке життя щодня йому нагадувало, що він тільки кріпак, до того ж сирота.

Коли пишуть про творчість того чи іншого поета, говорять про його ліричного героя. У Шевченка ліричний герой — це не хтось вигаданий, це він сам, і тому розповідати біографію поета найкраще його ж рядками.

<...>

Вірсі він із народної пісні-думи, яка, за визнанням Добролюбова, становить «народну святиню, найкраще добро українського життя».

Перша збірка поезій Шевченка, видана в 1940 році в Петербурзі, дістала підкреслено народну назву «Кобзар». До неї ввійшли всього-на-всього вісім творів, настільки близьких за своєю внутрішньою і зовнішньою будовою, за самим характером до народних, що народ їх відразу ж прийняв за свої, не дошукуючись автора.

Але невже Шевченко просто переспівав те, що співали до нього?

Пошукаймо відповіді на це у «Шевченківському словнику», який на сьогодні є найспресованішим згустком нашого шевченкознавства. І прочитаємо в ньому: «Розширюючи образні можливості народної мови відтворенні найрізноманітніших виявів людського життя, Шевченко підніс поетичну мову до рівня розвинених мов світу, створив цією мовою цінності, які духовно збагачують читача... В його поезії народ виступає не тільки рушійною силою історичного процесу, а й творцем великих мистецьких цінностей».

Іван Франко спостеріг, що «ця маленька книжечка відразу відкрила немов новий світ поезії, вбухла, мов джерело чистої, холодної води, заяснила невідомою досі в українському письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову».

Невеличка збірка Шевченка набула такого резонансу, що й самого її автора почали називати Кобзарем, і це ім'я збереглося за ним назавжди...

За життя Шевченка під назвою «Кобзар» виходили його твори ще двічі, а згодом ця назва перекинулася на все, що він створив у поезії. Більшовицька газета «Правда» в 1914 році відзначала, що «Кобзар» Шевченка «відразу висунув його в ряд найвидатніших національних поетів».

Багато Шевченкових творів стали народними піснями, і це ще раз говорить про їхню народну основу.

Можна тільки дивуватися, як Шевченкові вдалося настільки злити свою поезію з народною піснею, а водночас не розчинитися в ній, залишитися поетичною особистістю. Пояснити це якщо й можливо, то важко. Ми вже згадували про ніким не розгадану загадку таланту.

Ранні твори Шевченко писав переважно коломийкою, хоча, здавалося б, звідки вона на Черкащині. Однак у цьому нема нічого таємничого, коли зважити на дівоче прізвище Тарасової матері — Бойко. Родовід Шевченка по материнській лінії приводить аж у Прикарпаття. Звідси й шевченківська коломийка. Поет навдивовижу зумів поєднати в своїй творчості карпатську й степову народнопоетичну стихію, і це дало нову якість, неповторну.

Про це не завадило б знати новоявленим русинам, що об'єктивно працюють на національну загибель і лемків, і бойків, і гуцулів, і всіх українських етнічних утворень на Закарпатті, що сліпо йдуть на поміч імперським амбіціям різних держав, як робили це вже в тридцятих роках.

Шевченко тим і великий, що, будучи народним до глибин душі, не повторив народ, а дав йому впізнати себе в новому світі.

І пізніше, коли Шевченко майже що позбувся зовнішніх атрибутів народності, він залишився загадкою: як це так йому вдається книжну мудрість воз'єднати з народною, причини власного болю віднайти в світовій історії і всю світову історію пронизати болем свого народу і своїм власним.

Тож не будемо вгадувати, де Шевченко більш народний: у ранніх чи в зрілих творах. Як не розмірковуємо ми на тему, що важливіше: зав'язь чи плід. Щоб визрів плід, потрібна зав'язь. Щоб стати Шевченком-революціонером, потрібен був Шевченко-романтик.

Романтика козаччини, що була для Шевченка духовною опорою в протистоянні кріпосницькій дійсності, переросла в революційний романтизм «Гайдамаків». Образи мужніх ватажків Коліївщини Залізняка та Гонти, образ Яреми-месника — це були вже не просто постаті, викликані з минулого, через них Шевченко утверджується у вірі в незнищенність вільного народного духу.

<...>

Якщо за поему «Гайдамаки» ще можна було зробити поетові якийсь закид про його національну обмеженість, то з появою «Сретика», присвяченого видатному чехові Шафаріку, та «Кавказу», присвяченого художникові Якову де Бальмену під час походу проти черкесів, приписувати поетові якусь національну замкнутість означало б або ж не знати всієї творчості Кобзаря, або ж навмисне фальсифікувати її.

Але спроби подати публіці Шевченка таким собі українським соловейком, що безупинно співає, заплющивши очі, були, особливо в тих колах, що намагалися відібрати в Україні право на самостійний культурний і духовний розвиток: мовляв, мова українська — це й не мова, а мужицький жаргон мови великоруської, і годиться цей жаргон тільки для домашнього вжитку.

Не перевелися, на жаль, і в наш час такі ревнителі «єдиной неделимой», не дарма ж уже наприкінці

двадцятого століття на наших очах виникла потреба захистити українську мову від занепаду, що загрожував їй у зв'язку зі звуженням сфери її вживання. Ця потреба реалізувалася у всеукраїнському Товаристві української мови імені Тараса Шевченка. Створено й Закарпатське обласне товариство української мови, від якого ми чекаємо діяльної роботи, спрямованої на те, щоб українська мова, не раз придушувана й відверто заборонювана в часи царського деспотизму, а в умовах Закарпаття іншими антинародними режимами, відродилася до повнокровного життя, до широкого функціонування у всіх напрямках нашої повсякденної діяльності, щоб Шевченкова мова стала реально відчутною силою нашої перебудови.

Великий Кобзар зумів цю мову, що зважилася на літературне життя ще в творчості Котляревського, Квітки-Основ'яненка, Гребінки, Гулака-Артемівського, піднести на той рівень, коли вона виявила свою здатність висловити найвищі досягнення людської мислі, найтонші порухи людської душі.

<...>

До нас на Закарпаття Шевченкове слово прийшло ще в минулому столітті. У родині Івановчиків з Перечина аж до визволення Закарпаття Червоною Армією зберігалося перше видання «Кобзаря».

Знав творчість Шевченка наш закарпатський будитель Олександр Духнович — його «Последняя песнь» явно перегукується із шевченківським заповітом.

У 70-их роках минулого століття на Закарпатті побував видатний український учений і публіцист Михайло Драгоманов. У Мукачеві він познайомився із закарпатським ученим і письменником Анатолієм Кралицьким. Серед книг, які потім надсилав Драгоманов своєму закарпатському знайомому, був і Шевченків «Кобзар».

Твори Шевченка потрапляли на Закарпаття як через Галичину, так і з Петербурга, Києва, Праги, Будапешта. Зокрема, виданий у Києві «Кобзар» було виявлено у великобичківського селянина Василя Божука.

Проникали сюди й пісні на слова Шевченка.

Великий вплив мала творчість Кобзаря на прогресивних закарпатських письменників, що творили в умовах буржуазної Чехословаччини: Василя Гренджу-Донського, Юлія Боршоша-Кум'ятського, Олександра Маркуша, Луку Дем'яна, Марка Бараболу, Федора Потушняка.

Молодіжний журнал «Наш рідний край», який редагував і видавав письменник Олександр Маркуш, весь час друкував і твори самого Шевченка, і статті про його творчість.

Широко пропагувала творчість Кобзаря комуністична газета «Карпатська правда», віддаючи перевагу його революційним поезіям.

Сьогодні Шевченко приходиться своїм чи не в кожен закарпатську домівку. Приходить не тільки свідком минулого, а найчутливішим до нашого болю співбесідником, найвідданішим охоронцем нашого майбутнього.

Мине ще якийсь час, і з волі народу Шевченко в Ужгороді зійде на постамент, щоб тут, на краю землі радянської, ми вовік не забували, хто ми і чий ми діти.

У країні йде велика перебудова, яка потребує великого поета. Тепер, як ніколи, актуальні тичинівські слова: «Нам треба голосу Тараса».

А що нам сьогодні може сказати сам Шевченко?

Минають десятиліття, а Шевченковому слову залишається вдосталь роботи на нашій землі.

Хіба не нам адресовані його слова:

Роботящим умам,
Роботящим рукам
Перелоги орать,
Думать, сіять, не ждять
І посіяне жать
Роботящим рукам.

Тому звертаємося до пам'яті Шевченка його ж словами, адресованими колись Котляревському:

Будем, батьку, панувати,
Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть.

5–6 березня 1989 р.

Матеріали підготувала до друку **О. Д. Скунець**